

Evropská přeshraniční chráněná území: Háldi (Norsko/Finsko)

Handrij Härtel

Jako „Háldi transboundary area“ je označováno přeshraniční chráněné území na norskó-finské hranici, daleko za polárním kruhem, které je od roku 2020 oficiálně ustanoveno na základě dohody mezi finskou státní organizací Metsähallitus a norskou radou Národního parku Reisa. Od roku 2021 je toto území držitelem

certifikátu v rámci programu Federace EUROPARC „Transboundary Parks“. V roce 2024 se zde konalo každoroční setkání certifikovaných evropských přeshraničních chráněných území „TransParcNet“, mj. za hojné účasti zástupců z České republiky.

Přírodní rezervace Saana, tyčící se více než 550 m nad jezerem Kilpisjärvi ve Finsku, představuje význačnou lokalitu arktické květeny. Jedná se o posvátnou horu Sámu a dnes populární turistický cíl. Foto Handrij Härtel

Smutečka (*Diapensia lapponica*) se řadí mezi druhy s cirkumpolárním rozšířením, patří mezi druhy, které snášejí extrémní stanoviště. Saana, Finsko. Foto Handrij Härtel

Tab. 1 Háldi transboundary area – základní data o přeshraničním chráněném území

Chráněná území	Reisa nasjonalpark	Ráisduottarháldi landskapsvernområde	Käsivarren erämaa
Stát/země	Norsko	Norsko	Finsko
Rok vzniku	1986	1986	1991
Současná rozloha	803,88 km ²	83,39 km ²	2199,95 km ²
Kategorie IUCN	II	V	Ib
Mezinárodní ochrana	–	–	SCI, SPA
Biogeografický region Evropy (EEA)	alpínský	alpínský	alpínský

Pozn.: V tabulce jsou uvedena pouze velkoplošná chráněná území, nikoli maloplošná chráněná území na finské straně, která se rovněž počítají do přeshraničního parku Háldi (z tohoto důvodu je celkový součet rozloh v tabulce nižší než výše uvedených 3 099 km²).

TransParcNet – sdružení Federací EUROPARC certifikovaných přeshraničních evropských chráněných území

V předkládaném článku volně navazujeme na první díl zamýšlené série článků o přeshraničních chráněných územích v Evropě (Ochrana

přírody 5/2020: 2–6), kde byl též detailněji zmíněn program Federace EUROPARC „Transboundary Parks“, včetně cesty, která k tomu unikátnímu evropskému programu historicky vedla. Skutečnost, že tato „network“ přeshraničních území, označovaná jako „TransParcNet“, stále velmi dobře funguje a postupně se rozrůstá, není v dnešní době složitých mezinárodních vztahů vůbec samozřejmostí. Rovněž ale platí, že politická situace v Evropě se promítá i do mezinárodní spolupráce v ochraně přírody.

Příkladem jsou reálně pozastavené kontakty v přeshraničních chráněných územích s Ruskou federací (Pasvik-Inari a Oulanka-Paanajärvi) jako důsledek ruské agrese vůči Ukrajině.

Na současné mapě certifikovaných evropských chráněných území (viz odkaz v online verzi článku) dnes můžeme vidět celkem 12 bodů, kde jednoznačně dominuje střední Evropa, přičemž nejvíce certifikovaných území mají Česká republika a Německo (po 4 územích). Vzhledem k tomu, že tento program se týká všech „parků“ (rozumějte velkoplošných chráněných územích), nemusí být ani čtyři certifikované národní parky v ČR považovány za konečný počet, protože o tento certifikát mohou usilovat i přeshraniční chráněné krajinné oblasti, pokud se zde rozvíjí aktivní přeshraniční spolupráce v ochraně přírody. Pro celou Evropu, a to zejména pro její západní a jižní část, je zde ještě velký potenciál pro další členství v tomto „klubu“ zvaném TransParcNet, zároveň je ale potřeba říci, že program Transboundary Parks má velmi jasně definovaná a poměrně náročná kritéria úspěšné certifikace. Právě tento fakt činí onen program velmi hodnotným, protože se v žádném případě nejedná o formální certifikaci, ale o potvrzení velmi reálné a praktické spolupráce mezi chráněnými územími v rámci přeshraničního celku. Není třeba zdůrazňovat, že jsou to v prvé řadě intenzivní lidské kontakty mezi pracovníky ochrany přírody po obou stranách státní hranice, které jsou hlavním předpokladem úspěšné spolupráce. Výsledky mezinárodní spolupráce mezi norskými a finskými ochranáři v rámci přeshraničního chráněného území Háldi, které byly demonstrovány během setkání TransParcNet 2024, jsou v tomto směru výborným příkladem.

Chráněná území

Háldi transboundary area je tvořeno celkem třemi velkoplošnými chráněnými územími (názvy v originálním jazyce a statistické údaje viz tab. 1). Na norské straně jsou to národní park Reisa a chráněná krajina Ráisduottarháldi, zatímco na finské straně se jedná o území divočiny Käsivarsi (finsky Käsivarren erämaa). Käsivarsi je druhým největším územím divočiny ve Finsku a nejnavštěvovanějším z celého Finska. Na finské straně jsou do přeshraničního parku zahrnuta též některá maloplošná chráněná území. Takto vymezené přeshraniční území se rozkládá celkem na 3 099 km², z toho 886 km² na norské straně a 2 213 km² na finské.

Národní park a území divočiny tvoří chráněné území prakticky bez silnic, pouze s řídkou sítí

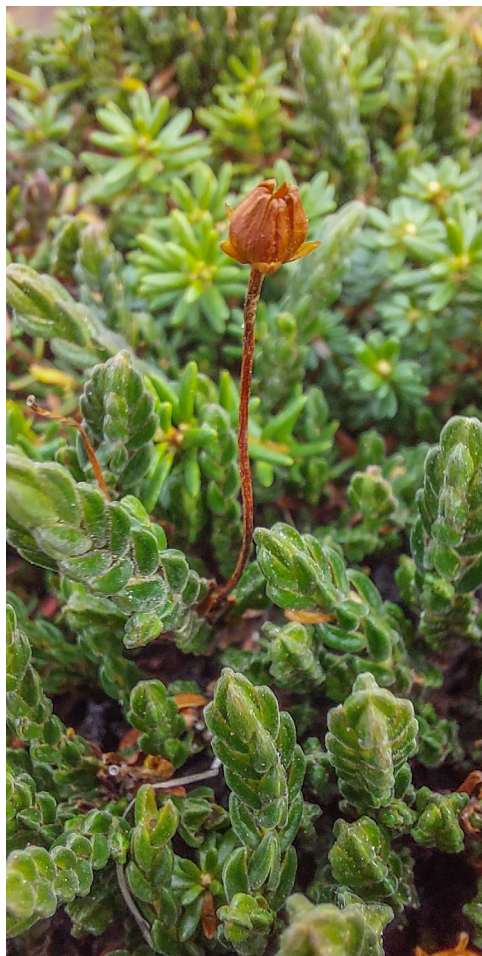
turistických stezek či běžkařských tras, k turistice rovněž slouží některé vodní toky. Většina území přeshraničního parku je ve státním vlastnictví, na finské straně spravována státní organizací Metsähallitus, na norské straně je systém správy výrazně složitější a podílí se na něm i regionální a lokální zástupci včetně Sámského parlamentu.

Místní obyvatelé mají specifická práva týkající se např. rybolovu a myslivosti. Zvláštní práva k využívání přírodních zdrojů mají rovněž Sámové jakožto původní domorodí obyvatelé.

Příroda

Přeshraniční park se rozkládá kolem 69. rovnoběžky severní šířky, více než 300 km severně od polárního kruhu. Název území Háldi (na finské straně Halti) je odvozen od hory, která se rozkládá na finsko-norské hranici, přičemž hlavní vrchol (1 361 m n. m.) leží na norské straně a je označován jako Ráisduottarháldi, kdežto bod Halti (1 324 m n. m.) ležící přímo na norskó-finskoé hranici představuje nejvyšší bod Finska. Severně od tohoto pohoří se již nevyskytují ve Skandinávském pohoří, zvaném též Skandy, žádné vyšší hory. Horský hřbet na finsko-norské hranici zde zároveň tvoří hranici úmoří Baltského moře a Atlantského oceánu.

Přestože hory v regionu Háldi nedosahují dramatických nadmořských výšek, vzhledem k tomu, že se zvedají od hladiny moře, resp. fjordů, působí poměrně majestátním dojmem. Zdejší krajinu jako celek můžeme rozčlenit do tří základních částí: hory, plata (v norštině nazývaná „vidda“) a říční údolí. Plata v centrální a východní části území jsou tvořena geologicky velmi starým podloží (1,8–2,7 mld let), ostatně Fennoskandie představuje nejstarší součást evropské pevniny. Naproti tomu hory v západní části regionu pak tvoří relativně mladší geologické podloží (400–600 mil. let). Zásadní pro současné geomorfologické utváření tohoto území byla samozřejmě přítomnost souvislého ledovcového štítu během pleistocénu, přičemž vrcholové partie Háldi se ocitly bez ledu až přibližně před 9 700 lety. V této době se také vytvořil mohutný a dlouhý kaňon řeky Reisaelva. Zatímco v letních měsících řeka působí spíše dojmem menšího klidného toku, během jarních tání a dešťů se její hladina extrémně rychle zvedá, což pravděpodobně dalo řece jméno (od norského slovesa „rise“, srovnej s anglickým „rise“). Významnou

Kasiope (*Cassiope tetragona*) je druh s cirkumpolárním rozšířením, jehož výskyt v Evropě se omezuje pouze na hory na severu Skandinávie a Špicberky. Saana, Finsko. Foto Handrij Härtel

atrakcí národního parku Reisa je 269 m vysoký vodopád Mollisfossen.

Vegetace na platech je tvořena převážně mozaikou boreálního lesa a rašeliníšť, jezer a říčních údolí. Jak polární, tak horní hranici lesa v této části Skandinávie tvoří zejména bříza pýřitá, *Betula pubescens* var. *pumila* (někdy uváděna pod jmény *Betula tortuosa* či *B. czerepanovi*). Žádný jiný opadavý strom nezasahuje v Arktidě tak daleko na sever jako právě tento druh břízy. Skutečnost, že polární hranice je tvořena listnatou, nikoli jehličnatou dřevinou, jak je tomu jinde v Arktidě, je dána oceánickým klimatem (vliv golfského proudu). Zároveň však platí, že hřeben hor zde tvoří velmi ostrou hranici mezi přímořským a kontinentálním klimatem. Hory na norské straně tak vytvářejí přirozenou bariéru vlivu golfského proudu, takže již na finské straně Kilpisjärvi s průměrnou roční teplotou $-2,3^{\circ}\text{C}$ představuje jedno z nejchladnějších míst kontinentální Evropy.

Charakteristická vegetace na horní hranici lesa ve finské části území. V popředí vrba laponská, svída švédská, nízké stromové patro tvoří bříza pýřitá (*Betula pubescens* var. *pumila*). Foto Handrij Härtel

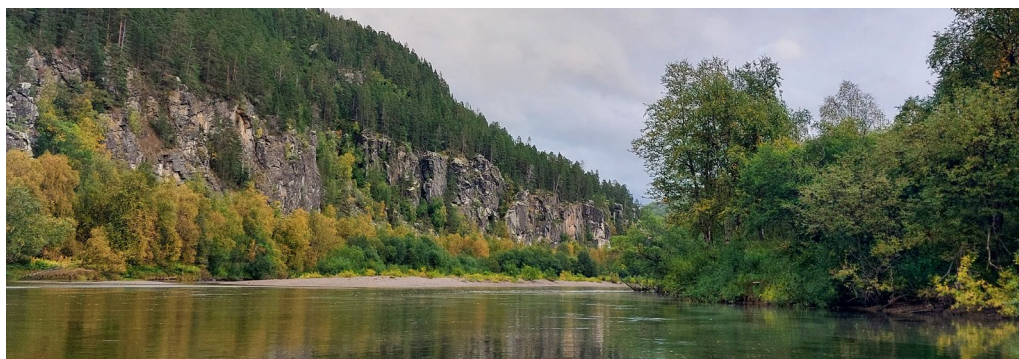
Většinu území přeshraničního parku Háldi pokrývá tundra. Vegetace horských partií je poměrně sporá, místy téměř bez vegetace, pouze v částech s vápencovým podkladem nalézáme bohatou arktickou květenou. Celkově platí, že vegetační sezóna je na horských hřebtech krátká, nepřesahuje 100 dní v roce. Kromě běžných severských druhů cévnatých rostlin, které známe i z horské tajgy a tundry střední Evropy, lze zmínit některé charakteristické druhy subarktické a arktické oblasti, jako jsou svída švédská (*Cornus suecica*), smutečka (*Diapensia lapponica*), kasiope (*Cassiope tetragona*), pryskyřník sněžný (*Saxifraga nivalis*), fyllococe namodralá (*Phyllodoce caerulea*), pěnišník laponský (*Rhododendron lapponicum*), ostružiník arktický (*Rubus arcticus*) a pak samozřejmě také zimozel severní (*Linnaea borealis*), který však zasahuje i do střední Evropy (nezvěstný či vyhynulý v Krkonoších, Jizerských horách, Harzu, Duryňském lese).

Účastníci konference TransParcNet 2024 na exkurzi v okolí Kilpisjärvi ve Finsku. Foto Handrij Härtel

Expozice v návštěvnickém centru Halti národního parku Reisa ve Storslett v Norsku. Foto Handrij Härtel

Norská řeka Reisaelva vytváří v národním parku Reisa hluboce zaříznutý kaňon v nejstarších geologických vrstvách. Foto Handrij Härtel

Z významných zástupců obratlovců patří mezi charakteristické pro přeshraniční park Hálldi zejména los, medvěd hnědý, rosomák, rys ostrovid, liška polární, lumík norský, orel skalní, raroh lovecký, bělokur horský a rousný, losos, siven severní. Samozřejmě je nutné uvést též domestikované soby, které vlastní Sámové.

Ohrožení

Celkově lze říci, že velmi přísná ochrana spolu s velmi řídkou sítí cest představuje účinnou ochranu biodiverzity v tomto území, a to i přes určité kompromisy směrem k tradičnímu právu

místních obyvatel a k rekreačnímu využití. Určité ohrožení představují invazní druhy, avšak ve srovnání se situací např. ve střední Evropě jen zcela marginální. Proto v současné době lze za hlavní ohrožení pro zdejší přírodu považovat globální klimatickou změnu a s ní související změny v rozšíření druhů. Lze pozorovat postupné rozšiřování a přibývání biomasy keříčkových společenstev (tzv. „shrubification“ tundry), zejména některých druhů, typicky např. šichy černé (*Empetrum nigrum*). Kromě tohoto procesu zvaném „greening“, ke kterému dochází v tundře, lze však zároveň pozorovat i proces „browning“ v některých

částech tajgy (boreálního lesa), přičemž zde hraje roli více příčin: sucho, požáry, ale také hmyzí gradace. V této části Fennoskandie se jedná zejména o gradaci druhů šedokřídlec podzimní (*Epirrita autumnata*) a píďalka podzimní (*Operophtera brumata*), jejichž larvy způsobují od roku 2000 bezprecedentní rozsah defoliace zejména březových porostů (*Betula pubescens*). Dalším známým příkladem důsledků klimatické změny v této části Arktidy je také predace a kompetice lišky obecné vůči lišce polární.

Přeshraniční spolupráce

Oblast přeshraničního parku Hálldi je prostorem, kde se setkává norská, finská a sámská kultura. V druhé polovině 19. století proběhla v důsledku obtížných životních podmínek v příhraniční oblasti Finska migrace do norské části regionu, přičemž tito obyvatelé jsou označováni jako Kvenové a jejich řeč jako kvenská finština. Lze říci, že dnešní přeshraniční spolupráci v ochraně přírody zde dlouhodobě předcházely intenzivní kulturní a národnostní vazby po obou stranách státní hranice. V druhé polovině 20. století se pak v této oblasti intenzivně rozvíjí turismus, typickou aktivitou jsou dlouhé přechody přes celou oblast s možností přespání ve stylových dřevěných chatách.

Natura 2000 v tomto případě neslouží jako vhodný rámec pro přeshraniční spolupráci, neboť Norsko není členem EU, a tak pouze finská část území je součástí této soustavy. Avšak i když není Norsko členem EU, díky členství v Shengenu je možné turisticky poznávat tuto oblast přeshraničně bez omezení. Návštěvníci mají k dispozici centra na obou stranách státní hranice: návštěvnické centrum Halti národního parku Reisa v městečku Storslett v Norsku, které zároveň souží jako centrum pro kvenskou kulturu, a návštěvnické centrum Kilpisjärvi ve Finsku.

Cílem přeshraniční spolupráce zarámované certifikátem „Transboundary Parks“ Federace Europarc je chránit přírodní i kulturní hodnoty společného území a zajistit jejich udržitelné využívání do budoucna. Klimatická změna a její dopady na arktickou přírodu představují jedno z důležitých témat přeshraniční spolupráce v tomto regionu a tomu odpovídalo i heslo konference TransParcNet, která se zde v roce 2024 konala: „Planning for action: how to plan and react to climate change effects in protected areas.“